

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.222:343.35(477)(045)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-83-86

Арсентьев Данило Сергійович,

доктор філософії у галузі права,
заступник начальника управління нагляду за додержанням законів

Національної поліції України

(Київська міська прокуратура, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8227-8511>

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, У ЯКИХ ВСТАНОВЛЕНО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розглядаються проблеми вдосконалення кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Вказується, що аналіз норм кримінального законодавства, якими встановлено кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, надає підставу для констатації, що першочерговою потребою, яка потребує вирішення, є погодження елементів складів суспільно небезпечних діянь з вимогами, визначеними а ратифікованих Україною міжнародних документах, а також встановлення кореляції між взаємозалежними протиправними діяннями (наприклад, кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 364, 368 та 369 КК України). Зазначається, що з урахуванням того, що такий підхід законодавця було скеровано, зокрема, на спрощення здійснення досудового розслідування та сприяння швидкому збиранню доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, цілком гуманним рішенням законодавця було б встановлення можливості лише звільняти від покарання з випробуванням. Констатується, що на сьогодні низка проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням кримінально-правової політики у сфері протидії корупції, залишається невирішеною. Тенденції до часткової гуманізації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, також можуть бути оцінені не тільки як не повною мірою ефективні, а і як потенційно деструктивні з огляду на наявні потреби держави у формуванні надійного механізму протидії корупції.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, корупція, кримінальне правопорушення, кримінально-правова політика, покарання, звільнення від покарання, протидія, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Удосконалення кримінальної відповідальності й покарання за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, є одним із пріоритетних напрямів розвитку кримінально-правової політики в Україні. Потрібно відмітити, що протягом тривалого часу кримінальне законодавство України піддається регулярним змінам і доповненням, більшість з яких було скеровано на посилення меж кримінальної відповідальності за такі протиправні діяння.

Проте наприкінці 2024 року було прийнято Закон України від 29.10.2024 № 4033-IX «Про внесення змін

до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» [1], який, як видається, дещо лібералізував підхід до формування кримінально-правових заходів запобігання корупційним кримінальним правопорушенням і кримінальним правопорушенням, пов'язаним із корупцією. Отже, це утворило додаткові фактори, які в майбутньому можуть інтенсифікувати таку кримінально протиправну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема кримінальної відповідальності та покарання за корупційні протиправні діяння була предметом дослідження таких учених, як П. П. Андрушко, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, Є. С. Назимко, Є. О. Письменський, Ю. О. Пономаренко, Т. І. Пономарьова, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Проте останні зміни та доповнення, внесені до кримінального законодавства України, майже не розглядалися, що і зумовлює актуальність вибраної для дослідження теми.

Метою статті є розгляд та аналіз положень кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Виклад основного матеріалу. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 було затверджено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки [2], метою якої було визначено досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагожденості й системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України.

Додатками до визначеного документа став перелік очікуваних стратегічних результатів і заходи, скеровані на виконання Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки [2]. Потрібно відзначити, що частина таких заходів мають кримінально-правовий характер і передбачають удосконалення відповідних норм кримінального законодавства, у яких встановлено кримінальну відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Водночас, незважаючи на те, що певну частину запланованих удосконалень було вдало реалізовано, низка проблемних аспектів залишаються актуальними для подальшого вдосконалення системи протидії корупції. Так, із цього приводу Т. І. Пономарьова зауважує, що частково завдання, викладені в п. 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 4 березня 2023 року № 220, було виконано. Водночас зміни та доповнення, які було внесено до кримінального законодавства України, як видається, по-перше, надмірно лібералізують кримінальну відповідальність осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, в уклали угоду про визнання винуватості; по-друге, не повною мірою відповідають положенням і рекомендаціям, викладеним у європейських правових документах. Проблеми, пов'язані з необхідністю уточнення формулювання складу корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень та наслідків їх вчинення, залишаються досі не вирішеними. Наведене має негативний вплив на стан і тенденції кримінально-правового запобігання кримінальним правопорушенням загалом та корупційним суспільно небезпечним діянням зокрема, що свідчить про потребу в перегляді підходів до кримінальної відповідальності та покарання осіб, які їх вчинили [3, с. 105].

Аналіз норм кримінального законодавства, якими встановлено кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням

публічних послуг, надає підставу для констатації, що першочерговою потребою, яка потребує вирішення, є погодження елементів складів суспільно небезпечних діянь з вимогами, визначеними в ратифікованих Україною міжнародних документах, а також встановлення кореляції між взаємозалежними протиправними діяннями (наприклад, кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 364, 368 та 369 КК України). Вказане може полягати в такому:

1. Визначення доцільності встановлення обов'язковою ознакою об'єктивної сторони службових кримінальних правопорушень суспільно небезпечних наслідків (формальний або матеріальний склад). Так, відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 364 КК України настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб є обов'язковим для визначення можливості вважати таке кримінальне правопорушення закінченим. Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 368 та 369 КК України, є діяннями з формальним складом і не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків ані як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони діянь, ані як кваліфікуючих / особливо кваліфікуючих ознак.

2. Систематизація видів і розмірів покарань.

у санкції ч. 1 ст. 364 КК України [4] передбачено: пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

у санкції ч. 1 ст. 368 КК України [4] – штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років;

у санкції ч. 1 ст. 369 КК України [4] – штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеження волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк.

Водночас незрозумілим залишається, по-перше, рішення за діяння, яке передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, встановлювати декілька альтернативних видів покарань, не пов'язаних з обмеженням і позбавленням волі. По-друге, також недоцільним є встановлення за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі обмеження волі, а за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, яке з огляду на те, що вчиняється спеціальним суб'єктом, є більш суспільно небезпечним, – пробаційний нагляд.

3. Визначення доцільності застосування до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією та уклали угоду про визнання винуватості, більш м'якого покарання на підставі ст. 69-2 КК України та звільнення від покарання.

Так, із цього приводу Д. Є. Крикливець вказує, що протягом майже десятиліття законодавець дотримувався курсу на посилення кримінальної відповідальності спочатку за корупційні кримінальні

правопорушення, а пізніше також і за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Здійснювалося це насамперед через внесення змін у санкції статей Особливої частини КК України в такі способи: доповнення санкцій більш суворими видами основних покарань, виключення менш суворих видів основних покарань, підвищення мінімальних і максимальних меж покарань, доповнення санкцій додатковими обов'язковими покараннями та підвищення їхніх мінімальних і максимальних меж. У цьому контексті положення ч. 1 ст. 69-2 КК України є такими, що суперечать традиційним підходам до кримінально-правової політики у сфері пеналізації корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, адже без будь-яких особливих умов дають можливість виходити за встановлені санкцією межі. До того ж законодавець не обмежив, наскільки м'якшим може бути призначене покарання порівняно з тими рамками, що встановлені в санкції, крім лише вказівки на межі, встановлені в Загальній частині КК України для відповідного виду покарання. Тому, наприклад, за особливо тяжкий корупційний злочин може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі строком на 1 або 2 роки, що відповідає нетяжкому злочину. Тому положення ч. 1 ст. 69-2 КК України, по-перше, суперечать підходам до пеналізації зазначених кримінальних правопорушень, а, по-друге, фактично нівелюють її, оскільки дають змогу відступити від санкції, не встановлюючи меж пом'якшення покарання [5].

Виходячи з наведеного, можна підсумувати, що визначення законодавцем факту укладання угоди про визнання винуватості як підстави для застосування до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, заохочувальних кримінально-правових норм не можна оцінити як безумовно ефективний захід щодо зниження кількісного показника таких суспільно небезпечних діянь. Наявність такої можливості, як наслідок, може створити в особи хибне уявлення про наявність способу уникнення справедливого та співрозмірного покарання. З урахуванням того, що такий підхід законодавця було скеровано, зокрема, на спрощення здійснення досудового розслідування та сприяння швидкому збиранню доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, повною мірою гуманним та достатнім рішенням законодавця було б встановлення можливості лише звільняти від покарання з випробуванням.

Водночас визначення можливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, як справедливо зазначає Д. Є. Крикливець [5], «без будь-яких особливих умов дозволяють виходити за встановлені санкцією межі». Одночасно із цим це утворює і додаткові

корупційні ризики та загрози, оскільки фактично особа, яка вчинила тяжке або особливо тяжке корупційне протиправне діяння, може бути звільнена від реального покарання та продовжити кримінально протиправну діяльність.

Так, у ст. 69-2 КК України визначено, що в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, за умов виконання вимог п. 2 або 2-1 частини четвертої статті 469 Кримінального процесуального кодексу України сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини цього Кодексу, але не нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом [4]. Згідно з п. 2, 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, і за умови повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані); 2-1) корупційних кримінальних проступків, нетяжких або тяжких корупційних злочинів, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у разі відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження, і за умови повного відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо таких збитків або шкоди було завдано) [6]. Водночас, як вже було вище зазначено, не за всі корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення законодавцем передбачено обов'язковою ознакою об'єктивної сторони настання суспільно небезпечних наслідків. А отже, у разі вчинення таких протиправних діянь, як видається, особа, крім укладання угоди про визнання винуватості, має виконувати додаткові умови.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що на сьогодні низка проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням кримінально-правової політики у сфері протидії корупції, залишаються невирішеними. Тенденції до часткової гуманізації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, також можуть бути оцінені не тільки як не повною мірою ефективні, а і як потенційно деструктивні з огляду на наявні потреби держави у формуванні надійного механізму протидії корупції.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyy-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku>.
2. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32>.

3. Пономарьова Т. І. До питання щодо стану та перспектив вирішення проблем забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію, визначених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Випуск 4 (108). С. 96–107.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1427>.
5. Крикливець Д. Є. Призначення покарання за правилами статті 69-2 КК України: характеристика правил та питання пеналізації. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/103.pdf>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 = № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoshkonalennia rehuliuвання uгод pro vyznannia vynuvatosti u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen ta kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z koruptsiieiu [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve the Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings on Corruption-Related Criminal Offenses and Criminal Offenses Related to Corruption]: Zakon Ukrainy vid 29 zhovtnia 2024 roku № 4033-IX. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyy-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku>.
2. Derzhavna antykoruptsiina prohrama na 2023–2025 roky [State Anti-Corruption Program for 2023–2025], zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32>.
3. Ponomarova, T.I. (2024). Do pytannia shchodo stanu ta perspektyv vyrishennia problem zabezpechennia nevidvorotnosti kryminalnoi vidpovidalnosti za koruptsiu, vyznachenykh u Derzhavni antykoruptsiinii prohrami na 2023–2025 roky [On the issue of the state and prospects for solving the problems of ensuring the inevitability of criminal liability for corruption, identified in the State Anti-Corruption Program for 2023–2025]. *Visnyk LNNI im. E. O. Didorenka*, 4 (108), 96–107.
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1427>.
5. Kryklyvets, D.Ie. (2025). Pryznachennia pokarannia za pravylamy statti 69-2 KK Ukrainy: kharakterystyka pravyl ta pytannia penalizatsii [Imposition of punishment according to the rules of Article 69-2 of the Criminal Code of Ukraine: characteristics of the rules and issues of penalization]. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/103.pdf>.
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Arsentiev Danylo,

PhD in Law,

Deputy Head of the Department

for Supervision over the Observance of Laws by the National Police of Ukraine

(Kyiv City Prosecutor's Office, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8227-8511>

PROBLEMS OF IMPROVING CRIMINAL LAW NORMS ESTABLISHING CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION AND CORRUPTION-RELATED CRIMINAL OFFENCES

The article considers the problems of improving criminal law norms that establish criminal liability for corruption and corruption-related criminal offenses. It is indicated that the analysis of the norms of criminal law that establish criminal liability for committing criminal offenses in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services provides grounds for stating that the primary need that needs to be addressed is to bring the elements of the components of socially dangerous acts into line with the requirements specified in international documents ratified by Ukraine, as well as to establish a correlation between interdependent illegal acts (for example, criminal offenses provided for in Articles 364, 368 and 369 of the Criminal Code of Ukraine). It is noted that, taking into account the fact that this approach of the legislator was aimed, in particular, at simplifying the conduct of pre-trial investigations and facilitating the rapid collection of evidence in criminal proceedings initiated on the fact of committing corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption, a completely humane decision of the legislator would be to establish the possibility of only releasing from punishment with probation. It is noted that today a number of problematic issues related to the improvement of criminal law policy in the field of combating corruption remain unresolved. Trends towards partial humanization of criminal liability for corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption can also be assessed not only as not fully effective, but also as potentially destructive in view of the existing needs of the state in the formation of a reliable mechanism for combating corruption.

Key words: criminal liability, corruption, criminal offense, criminal legal policy, punishment, exemption from punishment, counteraction, pre-trial investigation.

Надіслано до редколегії 27.02.2025